

Bertolucci, F. 2017. *A oriente sorge il sol dell'avvenire. Gli anarchici italiani e la rivoluzione russa 1917–1922* [In the East the Sol of the Future Arises. The Italian Anarchists and the Russian Revolution 1917–1922]. Pisa: BFS EDITIONS. [in Italian]

Fabre, G. 1990. *Roma a Mosca: lo spionaggio fascista in URSS e il caso Guarnaschelli* [Rome to Moscow: fascist espionage in the USSR and the Guarnaschelli case]. Bari: Dedalo. [in Italian]

Marzocchi, U. 2005. *Remembering Spain: Italian anarchist volunteers in the Spanish Civil War*. London: Kate Sharpley Library.

УДК 378(477)(09)

DOI: 10.20535/2307-5244.48.2019.176388

Ю. В. Хитровська

<http://orcid.org/0000-0003-3666-3327>

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

Iu. Khytrovska

*National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»*

**ОСОБЛИВОСТІ «ПРОЛЕТАРИЗАЦІЇ»
СТУДЕНТСТВА ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ
УСРР У 1920–1930-Х РР. ТА ЇЇ НАСЛІДКИ**

*Aspects of «Proletarianization» of Students in Higher Educational
Institutions of UkrSSR in 1920's — 1930's and its Outcome*

Спираючись на архівні документи й матеріали, а також спеціальну наукову літературу, автор статті аналізує особливості застосування класового підходу до студентства у вищій технічній школі в УСРР у 1920–1930-х, зокрема Київської політехніки, й наслідки цього процесу.

Ключові слова: вища технічна освіта, класовий підхід, професорсько-викладацький склад, студентство, Київський політехнічний інститут.

Based on archival documents and specialized scholarly works, the author analyzes key characteristics in class approach to student training in higher technical school in UkrSSR during 1920's —1930's. The Kyiv Polytechnic Institute and the outcome of this process in this institution are taken as a case study.

The author concluded that in 1920's —1930's the system of higher education of USSR and particularly UkrSSR stood in the centre of active social transformation. Soviet regime did everything possible to turn students and teaching staff into ardent supporters of new society and of Soviet life-style, prophets of communist ideology among general public. Following their main aim, e.g. absolute control over the society, the bolsheviks broke down historical traditions in high-

er education, radically reorganized its structure, eliminated the universities until their reestablishment in 1933, forced the «proletarianization» of students and teaching staff. All this caused conflicts between different «life-styles» in higher educational institutions, particularly within technical training specialists. The means of the «proletarianization» were such as network expansion of working faculties and their students, introducing orientation courses for children of workers and peasants, sending communist party members on duty to study in higher educational institutions, regular «purges» of students, class principle of admission into higher educational institutions and selective distribution of material aid to students etc.

Massive reorganizations in the system of higher education was aimed to fit it into industrial needs as much as possible. This process was not very well elaborated and politically grounded. As the result, the educational process was complicated and the quality of technical training dropped.

Keywords: higher technical education, class approach, teaching staff, students, Kyiv Polytechnic institute.

1920–1930-ті рр. — це час грандіозних експериментів і трансформацій не лише в системі освіти, а й у всіх інших сферах. Вони фактично знищили попередній уклад життя й посприяли формуванню нового, радянського стилю повсякденності. Варто зауважити, що наприкінці 1920-х рр. СРСР опинився в глибокій системній соціально-економічній і політичній кризі, вихід з якої верхівка більшовицької партії вбачала в новому воєнно-комуністичному «штурмі» та індустріалізації за рахунок усіх інших секторів економіки, а також у колективізації сільського господарства і прискореній підготовці якісно нових індустріально-технічних кадрів. У зв'язку з цим партійні лідери, зокрема, були занепокоєні ситуацією, яка склалася у вищій школі, серед іншого технічній, після остаточного встановлення радянської влади: тут залишалось студентство, звикле від усього ухилятися, та професорсько-викладацький склад, що навчився майстерно пристосовуватися до змін у владі. Тому в цей період гостро постало питання «пролетаризації» вищої школи.

Метою статті є глибокий неупереджений аналіз особливостей застосування класового підходу до студентства вищих навчальних закладів УСРР протягом 1920–1930-х рр., зокрема й Київської політехніки, та його наслідків.

Варто зауважити, що цій проблемі присвячено достатньо багато наукових праць, особливо в радянський період. Серед них, зокрема «Киевский индустриальный институт. 40 лет» (Киевский индустриальный институт. 1939), «Вища школа УРСР за 50 років» (Вища школа УРСР за 50 років. 1967). У цих роботах так чи інакше висвітлюється проблема «пролетаризації» студентства вищів, зокрема технічних. Зрозуміло, що її аналіз упереджений з огляду на панівні в радянській історіографії підходи. Тому об'єктивніше,

хоча й дещо побіжно, окремі аспекти проблеми розглянуто в працях пострадянської доби, зокрема з історії Київської політехніки: «Київський політехнічний інститут. Нарис історії. КПП-100» (Київський політехнічний інститут. Нарис історії, 1995). «Механіко-машинобудівний інститут. Нарис історії» (Київський політехнічний інститут. Нарис історії, 2010). Останнім часом в українській історичній науці все більшої популярності набуває такий методологічний підхід як історія повсякденності. В контексті нашого дослідження особливо хотілось би відзначити монографію О. Рябченко «Студенти Радянської України 1920–1930-х років: практики повсякденності та конфлікти ідентифікації» (Рябченко О., 2012), в якій автор вивчає студентів вчз Радянської України як суб'єктів соціально-економічних перетворень більшовицької влади й соціальної стратифікації соціуму. В цій роботі показано різні аспекти повсякденного життя студентства в 1920–1930-х рр., зокрема приділено увагу його «пролетаризації».

Щодо джерельної бази, в статті використано документи і матеріали ф. 1 Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України) та ф. 308, 309, 310 Державного архіву м. Києва (Держархів м. Києва). Серед документів можна відзначити звіт спеціальної комісії, яка оцінювала стан КПП 1927 р., зокрема й аналізувала проблему «пролетаризації» цього вишу; розпорядження про виключення студентів із Київської політехніки за їхнє соціальне походження та матеріали, що стосуються обговорення на республіканському партійному рівні ситуації, що склалася з набором до вищої школи селянської бідноти тощо. Важливий для дослідження проблеми й збірник документів «Директиви ВКП(б) по вопросам просвещения»¹, де, серед іншого, містяться матеріали липневого Пленуму ЦК ВКП(б) та листопадового Пленуму ЦК ВКП(б), на яких, зокрема, обговорювали «пролетаризацію» вищої освіти.

Щодо методології дослідження, автор застосувала культурологічний та системний підходи, а також історію повсякдення, котра, як уже зазначалося, значно поширилась у сучасній українській історичній науці. Використано, зокрема, історичний, логічний, хронологічний методи, а також мікроісторичний та факторний аналіз ситуації, систематизацію й узагальнення.

Протягом 1920–1930-х рр. у вишах УСРР утілювався класовий підхід до відбору студентів. Так, у КПП соціальний склад студентства по окремих роках мав такий вигляд: на 1924/25 н. р.: робітників — 23%, селян — 14%, трудової інтелігенції та службовців — 38%, інших — 25%; 1925/26 н. р.: робітників — 32%, селян — 15%, трудової інтелігенції та службовців — 44%, інших — 9%; на 1927/28 н. р. — робітників — 41%, селян — 16%, трудової інтелігенції та службовців — 39%, інших — 4%; 1928/29 н. р. — робітників — 42%, селян — 18%, трудової інтелігенції та службовців — 37%,

¹ Директивы ВКП(б) по вопросам просвещения. М. — Л. : ОГИЗ, 1931.

інших — 4%; 1929/30 н. р. — робітників — 44%, селян — 18%, трудової інтелігенції та службовців — 35%, інших — 3%; 1933/1934 н. р. — робітників — 65%, селян — 6%, трудової інтелігенції та службовців — 27%, інших — 2%; 1934/35 — робітників — 64%, селян — 6,5%, трудової інтелігенції та службовців — 28%, інших — 1,5%; 1938/39 — робітників — 31,8%, селян — 10,3%, трудової інтелігенції та службовців — 53,85%, інших — 4,1% (Киевский индустриальный институт. 40 лет. 1939, с. 57). Спеціальна комісія, яка оцінювала стан КПІ 1927 р., зауважила, що, на її думку, склад студентства інституту переважно пролетарський. До того ж вона зазначила, що в КПІ навчаються студенти зі всіх республік СРСР, а також 44 студента з іноземних держав: Румунії, Польщі, Америки, Болгарії, Австрії, Литви, Латвії, та Палестини¹.

Незважаючи на відчутні зрушення у формуванні пролетарського складу студентства вишів, необхідність поглибити «пролетаризацію» вищої школи, зокрема технічної, постійно обговорювали на високому партійному рівні. Так, липневий Пленум ЦК ВКП(б) 1928 р. ухвалив збільшити кількість робітників, прийнятих до вищих технічних навчальних закладів 1928 р., до 65%. А листопадовий Пленум ЦК ВКП(б) 1929 р. рекомендував у найближчі роки збільшити відсоток робітників при прийомі до вищих технічних навчальних закладів не менше, ніж до 70%. Пленум водночас наполягав і на поліпшенні соціального складу студентства, очищенні вишів від так званих «ворожих елементів». Для реалізації цих завдань передбачалося розширити мережу робітничих факультетів і збільшити чисельність студентів, які навчаються на них; активно використовувати спеціальні курси з підготовки до вступу в інститути дітей робітників і селян; уперше організовано відряджати членів комуністичної партії навчатися до вишів; проводити систематичні «чистки» складу студентства; посилювати класовий принцип прийому до вишів та в питанні матеріального забезпечення студентства тощо². Варто зауважити, що в подальшому названі заходи втратили актуальність, бо до середини 1930-х рр., як стверджувала радянська пропаганда, в СРСР було побудовано соціалізм, змінилася класова структура радянського суспільства: відтепер існувало два класи — робітничий і трудове селянство й тісно пов'язана з ними трудова інтелігенція. Окрім того, на цей час в Україні виникла розгалужена мережа середніх шкіл і шкіл робітничої молоді, котрі стали основною базою підготовки молоді до вступу у вищі (Вища школа УРСР, 1967, с. 189–190).

Важливим каналом притоку пролетарського поповнення у вищі навчальні заклади УСРР наприкінці 1920-х — на початку 1930-х рр. залишалися робітничі факультети та курси з підготовки до вступу у вищі. Так, на робітни-

¹ Держархів м. Києва. Ф. 308. Оп. 1. Спр. 737. Арк. 2.

² Директиви ВКП(б) по вопросам просвещения. М. — Л. : ОГИЗ, 1931. С. 150.

чому факультеті КПІ в 1925/26 н. р. налічувалося 324 студенти, серед них на факультеті шляхів сполучення — 62, хімічному — 69, електротехнічному — 86, механічному — 107; 1924/25 н. р. робфак закінчили 85 чол., 1925/26 н. р. — 119; 1926/27 н. р. — 131 (Київський політехнічний інститут. Нарис історії. 1995, с. 53). На 1928/29 н. р. в УСРР налічувалося 48 робфаків, на яких навчалося 9803 студенти (Вища школа УРСР, 1967. с. 190). Партийне керівництво вважало цю цифру вкрай малою, адже в 1928/29 н. р. робітничі факультети республіки підготували для вишів республіки тільки 20,1% від загальної кількості студентів, потрібних для вищих навчальних закладів (Вища школа УРСР, 1967. с. 191).

У роки першої п'ятирічки фактично не було середньої загальноосвітньої школи. Вона почала створюватися лише з 1932 р. Тому робфаки залишалися базою підготовки кадрів для вступу до вишів. Їхнє значення помітно зросло й у зв'язку з реорганізацією вищої школи за галузевою ознакою і зростанням прийому абітурієнтів до інститутів. Встановлювались певні норми прийому за класовою ознакою. Так, на індустріально-технічні факультети мали приймати 90% робітників, на сільськогосподарські — не менше, ніж 75% «робітників, батраків, бідноти і колгоспників» (Вища школа УРСР, 1967, с. 191).

З 1930 р. прийом на робфаки рекомендувалося проводити тричі на рік. У цей період терміни навчання скорочувалися на денних робфаках до трьох років, а на вечірніх — до чотирьох. Перший рік навчання на денних робфаках проходив без відриву від виробництва. А студенти вечірніх робфаків останнього року навчання зазвичай звільнялися від роботи на виробництві й переводилися на стипендії (Вища школа УРСР, 1967, с. 192).

З 1929 по 1933 рр. кількість робфаків в УСРР загалом зросла на 485 одиниць, а студентів — на 80 тис. чол. Одночасно зі зростанням контингенту студентів на робфаках серед них збільшувався й відсоток робітників. Так, якщо в 1928/29 н. р. навчалося 68,5% робітників, то у 1929/30 н. р. цей показник зріс до 78,1%. Відповідно до темпів розвитку вищої школи республіки найбільше розвинулися індустріально-технічні робітничі факультети, мережа яких протягом 1929–1933 рр. зросла з 29 аж до 205, а кількість студентів, що там навчалися, зросла з 5864 до 51037 чол. 1933 р. робфаки забезпечували студентами виші України вже на 31,2%. Після 1933 р. мережа робфаків і студентів на них поступово скорочувалась: деякі з них реорганізовувалися у спеціальні курси з підготовки до вступу в інститути, школи робітничої молоді, інші — злилися чи ліквідувалися. На початок 1935 р. в УСРР кількість робфаків скоротилася до 301, а кількість студентів на них — до 57994 чол. (Вища школа УРСР, 1967, с. 194–195).

У січні 1929 р., згідно з постановою ЦК ВКП(б) «Про набір 1000 комуністів до втузів у 1929 р.», було проведено набір другої «тисячі» до індустрі-

ально-технічних інститутів. Протягом 1929–1930 рр. планувалося підготувати до вишів УСРР 3000, а в 1930–1931 рр. — 5000 кваліфікованих робітників. Комплектували «тисячі» виключно з осіб, які мали тривалий досвід «керівної партійної, господарської, радянської і профспілкової роботи»¹.

Також у цей період було створено мережу курсів з підготовки до вступу у виші. Так, у 1929–1930 н. р. у республіці працювало 46 курсів, на яких навчалася 4779 чол. На кінець 1930 р. курсами підготовки до вступу у виші було охоплено вже 14025 чол. Більшість місць у навчальних закладах бронювалася для фахівців із робітничого середовища, так званих тисячників, а також випускників відповідних підготовчих курсів. На решту вільних місць оголошувався спеціальний конкурс. При зарахуванні до навчальних закладів на основі вільного прийому перевагу зазвичай надавали робітникам і селянам, які найкраще проявили себе в роботі, а також членам комуністичної партії й комсомольцям. Для певної категорії вступників (демобілізовані воїни, так звана трудова інтелігенція та їхні діти) надавалися рівні права з робітниками. Особи, позбавлені виборчих прав, а також ті, хто жив на нетрудові доходи, та їхні діти до вишів не приймалися (Вища школа УРСР. 1967, с. 198–199).

Щоб поповнювати лави студентства робітниками, застосовували різноманітні форми роботи з потенційними абітурієнтами. Так, на підприємства спрямовували студентів і викладачів вербувати нових студентів, організації вишів зверталися з листами до робітників тих чи інших підприємств із закликом приходити на навчання в цей виш, місцеві партійні, профспілкові, комсомольські організації систематично популяризували на зборах робітників правила і умови прийому до вищої школи. 1935 р. у зв'язку з перемогою соціалізму в країні й ліквідацією експлуататорських класів, як зазначала тодішня радянська пропаганда, ЦВК і РНК СРСР постановою від 29 грудня 1935 р. «Про прийом до вищих навчальних закладів і технікумів» скасував установлені при допуску до іспитів і під час прийому до вишів обмеження для громадян, пов'язані з їхнім соціальним походженням або з певними обмеженнями у правах. До вишів почали зараховувати всіх, хто склав установлені для вступу до навчальних закладів іспити, в конкурсному порядку (Вища школа. 1967, с. 200).

Серед засобів «пролетаризації» вищої школи важливе місце займали «чистки» студентського складу. Виконуючи директиви листопадового Пленуму ЦК ВКП(б) 1929 р. про систематичне очищення інститутів від «ворожих елементів», у вишах створювалися спеціальні комісії, які мали перевіряти соціальний склад студентства. Перевірку проводили не лише за спеціальними анкетами, а й шляхом надсилання запитів на місця, де раніше проживав і працював той чи інший студент (Вища школа УРСР. 1967, с. 201). Якщо

¹ Директиви ВКП(б) по вопросам просвещения. М. — Л. : ОГИЗ, 1931. С. 150.

під час такої перевірки виявлялися певні порушення, студента виключали з вишу. Так, за наказом від 27 грудня 1930 р. по Київському хіміко-технологічному інституту з нього виключили студента другого курсу В. Алевського за приховування «свого дійсного соціального походження»¹. За розпорядженням директора Київського машинобудівного інституту Сергєєва від 27 лютого 1932 р. виключили зі складу студентів В. Вассермана — студента третього курсу «за дезертирство з практики, обман керівних співробітників відділу розподілу НКВП» і, «беручи до уваги, що він син крамаря»².

Наприкінці 1920-х рр. «чистки» в студентському середовищі набули загрозливих масштабів. Як зауважила О. Рябченко, до редакцій різних періодичних видань того часу надходили численні доноси на студентів, яких «не повинно бути в пролетарських вузах, що виховують майбутніх фахівців із пролетарською ідеологією» (Рябченко, О. 2012, с. 158). Так, у газеті «Комсомолец України» повідомлялося, що редакції друкованих органів завалені дописами про «вовків в овечій шкурі». Саме ж студентство на сторінках офіційних видань активно вимагало «генеральної чистки» вишів від класово-ворожих елементів під гаслом: «Жодного чужого не лишати у вузах... Тих, хто затаїв своє лице, треба не лише виключати, але й притягати до кримінальної відповідальності й судити в показовому порядку» (Рябченко О., 2012, с. 158–159).

В часи першої п'ятирічки і сталінської культурної революції (кінець 1920-х — початок 1930-х рр.) до соціального складу студентства вишів висували ще жорсткіші вимоги. Це пояснюється, з одного боку, посиленням дискримінації так званих «колишніх» загалом, з іншого ж боку — активізацією боротьби проти опозиційно налаштованих. Як зазначила О. Рябченко, пропаганда класової ненависті набула небаченого розмаху. Так званих «колишніх» і опозиційно налаштованих у ці роки називали «вовками в овечій шкурі», «тарганями у шпарах», при цьому постійно акцентуючи на тому, що до «наших вузів пролізли їх сотні і тисячі», і, закликаючи зняти з них «машкару»: «Недобитки класового ворога всілякими способами намагаються підірвати наше соціалістичне будівництво. Вони пролазять у всі шпарини, надівають найрізноманітніші машкари, щоб легше, щоб непомітніше шкодити» (Рябченко, О. 1967, с. 159). Далі зазначалося, що вони надзвичайно сильні й небезпечні, їхні «совині сліди» десь загубилися в технікумах та інститутах — «брудні, смердючі, мерзотні». Тому їх повсякчас рекомендувалося безжально викривати й нещадно знищувати (Рябченко, О. с. 160).

Успішна «пролетаризація» вищої школи значною мірою залежала й від матеріального забезпечення робітничого класу й селянства, які прийшли здобувати освіту до вишів. У роки першої п'ятирічки навчання в них було

¹ Держархів м. Києва. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 260.

² Держархів м. Києва. Ф. 310. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 51.

платним. Але більшість робітників і селян та їхніх дітей усе-таки звільняли від сплати за навчання 92,7% робітників, 84,2% — селян і лише 17,9% — кустарів і ремісників. Плата за навчання для незвільнених від оплати представників пролетаріату й селянства визначалася зазвичай у межах 25–100 крб., а для представників інших соціальних верств — 25–301 крб. і навіть вище. З 1934 р., як наголошувалось, у зв'язку з успішною «пролетаризацією» вищої школи, в усіх вишах скасували плату за навчання (Вища школа УРСР. 1967, с. 200–201). 1938 р. у вишах УРСР стипендії одержували 88,5% студентів, тоді як у 1927/28 н. р. стипендіатів тут було тільки 42% (Вища школа УРСР. 1967, с. 203).

Проте попри гучні реляції влади, як свідчать окремі архівні документи, не все було так задовільно з «пролетаризацією» вищої школи. Так, 1928 р. на високому республіканському партійному рівні обговорювали ситуацію, котра склалася з набором селянської бідноти до вищої школи. Розгорнулася справжня дискусія. Так, Нехворостний зазначив, що селянство у вишах (інститутах і технікумах) у 1924/25 н. р. становило практично по всіх вертикалях 35,4%, у 1925/26 н. р. — 28,2% і в 1926/27 н. р. — 29,4%, щодо 1927/28 н. р., то по всіх вертикалях до інститутів замість 33,3% набрали 30,2%. При цьому Приходько звернув увагу колег на те, що про прийом «нам були дані тверді директиви взяти курс на пролетаризацію. Була дана директива набрати 30% селян, 50% — робітників, 20% — представників інших соціальних прошарків. І вийшло: решту набрали, робітників набрали, а селян не набрали, внаслідок чого маємо зниження відсотку селян по наших вузах. Це висуває перед нами питання про необхідність підготовки селян до вузів...»¹. На це зауваження Шлихтер зреагував досить жорстко, зазначивши, що «те, що ми приймаємо бідноту у вузи — це не допомога. Я дуже сумніваюсь у якості, коли ми приймаємо з чотрима мінусами. Кому це потрібно? Нам потрібно без сумніву дотримуватися соціального складу у вузах і профшколах, але інтереси нашого господарства ставлять перед нами питання про підготовку спеціалістів належної кваліфікації та належного складу. Допомогати бідноті тільки тим, що вона нічого знати не буде, а ми її будемо приймати у вузи — нікуди не годиться...»².

Трагічні події, пов'язані з колективізацією сільського господарства і Голодомором 1932–1933 рр. у республіці, швидше за все, погіршили набір до вишів. Так, у доповідній секретарю ЦК КП(б)У Попову про стан набору до вишів на 1933 р. зазначалося, що незадовільно набір проходив до вищих технічних навчальних закладів системи Наркомтяжпрому, зокрема Київський машинобудівний інститут на 500 чол. мав лише 284 заяви. До того ж соціальний і партійно-комсомольський склад тих, хто подав заяви,

¹ ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 2703. Арк. 37.

² ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 2703. Арк. 37.

був, як зазначалось у записці, також незадовільний. Так, у Київському енергоінституті серед 175 чол., що подали заяви, було 17,2% службовців, 7,45% — комуністів і 36,65% — членів ЛКСМУ. По вищих технічних навчальних закладах інших наркоматів якісний склад тих, хто подав заяви, був іще менш «правильний»¹.

Отже, набір абітурієнтів довго забезпечував склад студентів за класовими ознаками, а не за необхідним рівнем знань. Тому успішність у вишах була досить низькою. Контроль за тим, аби студенти виконували так звану навчальну повинність (обов'язкове відвідування лекцій, семінарів і виконання практичних робіт, а також усіх навчальних планів) покладался на факультетські навчально-контрольні комісії. Так, факультетська комісія на механічному факультеті КПП взяла під контроль відвідування занять та успішність студентів, організацію допомоги студентам, які не встигають. Ужиті заходи загалом сприяли стабілізації становища — поступово життя і навчання студентства на факультеті налагоджувалося. Вже наприкінці 1928/29 н. р. студентів, які цілком устигали, тут було 76% (Механіко-машинобудівний інститут. Нарис історії, 2010, с. 45).

Перевірка якості знань випускників вищих інженерно-технічних навчальних закладів Радянської України в 1927/28 н. р. показала, що понад 75% із них працювали інженерами на виробництві й зарекомендували себе успішними фахівцями й умілими керівниками виробничих колективів. Так, на кінець 1920-х рр. понад 75% випускників механічного факультету КПП працювали на підприємствах. Низка осіб, що викладали в цей період ті чи інші навчальні дисципліни на електротехнічному факультеті інституту, займали відповідальні посади на київських підприємствах (Комунгосп, ДЕТ, КРЕС, Південно-Західна залізниця, Шкіртрест тощо) (До 10-річчя існування електротехнічного факультету «КПП», 1929, с. 6).

Серед випускників КПП цього періоду — провідні вчені, керівники галузей народного господарства, великих промислових підприємств, викладачі й керівники вишів, наукових установ. Серед них — академік АН СРСР, генерал-конструктор авіаційних двигунів А. Люлька, академік АН СРСР двічі Герой соціалістичної праці, генеральний конструктор ракетної техніки Л. Люльєв, академіки АН України: І. Швець (з 1955 р. був ректором КПП та Київського державного університету імені Тараса Шевченка), М. Корноухов, С. Серенсен, Ф. Белякін, А. Коваленко, В. Вознесенський (викладав у КПП, завідував кафедрами в Ростовському й Київському інженерно-будівельних інститутах, автор першого в СРСР підручників для вишів «Теплові установки»), брав участь у створенні першої багатотомної Української радянської енциклопедії), С. Рудник, Й. Чорнобильський, Г. Прейс та інші. У 1924–1926 рр. на першому та другому курсах навчався С. Корольов, майбутній ака-

¹ ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 6222. Арк. 54.

дем'як, генеральний конструктор перших у світі космічних кораблів (Механіко-машинобудівний інститут. Нарис історії, 2010, с. 45–46).

Проте попри ці позитивні зрушення недостатній рівень успішності студентів загалом по УСРР констатував у доповіді Я. Ряппо¹ на Всесоюзному з'їзді пролетарського студентства 1927 р. Так, він зазначив, що з'їзд підтримує позитивні результати щодо комплектування вишів України 1927 р., як у плані соціального складу, так і у відборі краще підготовлених кадрів для роботи у вищій школі, яких досягла нова система прийому до вишів УСРР². Однак, на його думку, незважаючи на зростання академічної успішності студентів і пошвавлення їхнього життя, ця успішність не може бути визнана ще достатньо задовільною. Тому поряд з подальшою роботою над раціоналізацією навчальних планів, повинні вживатися заходи щодо затвердження й видання програм із більшості навчальних дисциплін, до раціоналізації методів обліку знань студентів під час занять і проходження виробничої практики³. Щоб підвищити рівень кваліфікації викладачів у вишах, Я. Ряппо наполягав на необхідності організувати екскурсії, відрядження як по СРСР, так і за кордон, відповідні конференції й семінари, видавати спеціальну літературу тощо. З'їзд позитивно поставився до організації науково-дослідних кафедр та інститутів, при яких готували аспірантів⁴. Він підтримав роботу методологічних органів НКП у можливішому зменшенні багатопредметності у вишах, звернув увагу НКП на те, що слід включити до навчальних планів вишів дисципліни, пов'язані з воєнізацією тощо⁵.

Таким чином, у 1920–1930-х рр. в центрі активних трансформаційних процесів опинилася система вищої освіти, зокрема технічної, як усього СРСР, так і УСРР як його складової. Радянська влада доклала титанічних зусиль для організації такого соціального простору, в якому б студентство й професорсько-викладацький склад вишів перетворилися б на відданих режиму будівельників нового суспільства й радянського стилю повсякденності, провідників комуністичної ідеології серед широких мас населення. Для втілення головної мети — зміцнення контролю й абсолютної влади над суспільством — більшовики радикально зламали історичні традиції у вищій школі, кардинально реорганізували її структуру, ліквідували університети (знову почали функціонувати лише з 1933 р.), запровадили «пролетаризацію» студентських лав і професорсько-викладацького складу, що неминуче призвело до зіткнення різних «життєвих світів» у вишах, було докорінно трансфор-

¹ Я. Ряппо — в 1921–1928 рр. — заступник наркома освіти УСРР і одночасно (1922–1927 рр.) головний редактор журналу «Шлях освіти — путь просвещения». У 1928–1938 рр. — нарком легкої промисловості, а з жовтня 1929 р. очолив комітет УСРР з винахідництва.

² ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 2491. Арк. 3.

³ ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 2491. Арк. 4.

⁴ ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 2491. Арк. 5.

⁵ ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 2491. Арк. 20.

мовано систему підготовки спеціалістів, зокрема технічних. Серед засобів «пролетаризації» застосовувалися, наприклад, збільшення мережі робфахів і кількості їх студентів; функціонування спеціальних курсів з підготовки до вступу в інститути дітей робітників і селян; відрядження в організованому порядку членів комуністичної партії навчатись до вишів; систематичні «чистки» складу студентства; класовий принцип прийому до вишів і матеріального забезпечення студентства тощо. Масштабні реорганізації в системі вищої школи, метою яких було максимальне її пристосування до потреб виробництва, як показав час, виявилися недостатньо продуманими й політично вмотивованими. Ось чому вони відчутно дезорганізували освітній процес і погіршили якісні показники підготовки технічних фахівців.

Проте попри названі недоліки значна кількість випускників вищих інженерно-технічних навчальних закладів Радянської України зарекомендувала себе успішними фахівцями й керівниками виробничих колективів. Серед випускників КПІ цього періоду були провідні вчені, керівники галузей народного господарства, великих промислових підприємств, викладачі, керівники вищих навчальних закладів і наукових установ.

Вища школа Української РСР: у 2 частинах (1917–1967 рр.). 1967. Ч. 1 (1917–1945). Київ: Видавництво Київського університету.

Киевский индустриальный институт. 40 лет. 1939. Киев: Киевский индустриальный институт.

Київський політехнічний інститут. Нарис історії. «КПІ-100». 1995. Київ: Наукова думка.

Механіко-машинобудівний інститут. Нарис історії. 2010. Київ: НТУУ «КПІ».

Рябченко, О. 2012. Студенти Радянської України 1920–1930-х років: практики повсякденності та конфлікти ідентифікації. Харків: ХНАМГ.

Vyshcha shkola Ukrainskoi RSR [Higher School of Ukrainian SSR]: u 2 chastynakh (1917–1967 rr.). 1967. Ch. 1 (1917–1945). Kyiv: Vydavnytstvo Kyivskoho universytetu. [in Ukrainian]

Kievskij industrial'nyj institut. 40 let [Kiev Industrial Institute. 40 Years]. 1939. Kiev: Kievskij industrial'nyj institut. [in Russian]

Kyivskiy politekhnichnyi instytut. Narys istorii. «KPI-100» [Kyiv Polytechnic Institute. Essay on History. «KPI-100»]. 1995. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian]

Mekhaniko-mashynobudivnyi instytut. Narys istorii [Institute of Mechanical Engineering. Essay on History]. 2010. Kyiv: NTUU «KPI». [in Ukrainian]

Рябченко, О. 2012. *Студенти Радянської України 1920–1930-х років: практики повсякденності та конфлікти ідентифікації [Students of Soviet Ukraine in 1920's — 1930's: Practices of Everyday Life and Conflicts of Identities].* Kharkiv: KhNAMH. [in Ukrainian]